



El 25 d'abril va començar una nova i multitudinària "Feria de Abril", a Santa Coloma de Gramenet (Barcelonès). EL TEMPS fa balanç de l'emigració andalusa a Catalunya, on encara viuen la meitat dels andalusos que hi ha fora d'Andalusia.

Andalusia comença als Pirineus

L'escriptor espanyol Francisco Umbral va escriure a començament dels anys 70 que Madrid era la capital per on es podia començar a visitar Andalusia. A Madrid, però, més que andalusos el que hi ha hagut és una gran concentració de *tablaos* flamencs. És Catalunya i tots els Països Catalans els que han acollit el gruix de la comunitat andalusa que viu fora de la seva terra.

Andalusia, viva! La població andalusa es concentra sobretot a l'àrea de Barcelona (Barcelonès, Baix Llobregat i Vallès Occidental), tot i que també és el grup més important de catalans nascuts fora de Catalunya en moltes altres comarques (Vallès Oriental, Baix Empordà, Tarragonès, Bages i el Baix Penedès), en una diàspora que s'estén des dels Pirineus centrals (Andorra) i orientals fins al País Valencià, que ocupa el tercer lloc dins l'estat com a destinació preferida dels andalusos que han sortit de la seva terra al llarg de la segona part del segle XX.

El 1991, Catalunya concentrava el 49,5% dels andalusos que viuen fora d'Andalusia —un total d'1.739.000 andalusos emigrats—, una dada que invita a reflexionar sobre l'emigració d'aquest col·lectiu que, contràriament a allò que estem acostumats a creure, no és pas un grup homogeni. D'Almeria a Huelva hi ha 600 quilòmetres i la diversitat i les diferències són molt grans. Si fa no fa és la distància que separa Perpinyà de València o Barcelona de Madrid, però la ins-

trumentalització que el franquisme va fer de la cultura andalusa l'ha reduïda a uns estereotips que sovint no tenen res a veure amb la realitat.

Uns tòpics sobre l'Andalusia actual que, segons Enma Martín Díaz, professora d'antropologia social a la Universidad de Sevilla, els mateixos andalusos que viuen a Catalunya tenen de la seva pròpia

D'Almeria a Huelva hi ha sis-cents quilòmetres i la diversitat i les diferències entre andalusos són molt grans.

terra i que l'antropòloga resumeix en la idea generalitzada que "l'Expo, l'AVE, i totes les iniciatives important que es fan a Andalusia, no s'hi fan pels seus mèrits ni per la feina dels andalusos, sinó perquè els ho han donat per la cara". L'antropòloga andalusa, tanmateix, subratlla que és una imatge molt arrelada no tan sols a Catalunya, "sinó també a la resta de l'estat".

Després de la guerra civil, l'emigració es va intensificar a la província d'Almeria i d'aquí es va estendre a les àrees muntanyoses

de Jaén, Granada i Màlaga. L'àrea de l'Andalusia Oriental, Jaén i Granada va concentrar el 75% del total de l'emigració entre 1951 i 1975, mentre que en aquest mateix període, els pobles de Còrdova van aportar gairebé el 50% del total d'emigrants procedents de l'Andalusia Occidental.

Els andalusos procedents de les províncies de la Baixa Andalusia (Sevilla, Huelva i Cadis) són els menys presents a Catalunya, però, contràriament, són els que, culturalment, s'han mantingut més actius. Així, la Feria de Abril i el Rocío, les festes més importants dels andalusos a Catalunya, són esdeveniments culturals propis de Sevilla i Huelva, encara que en procedeixi la menor part dels andalusos establerts a Catalunya.

Joaquín Recano, autor de *La emigración andaluza (1900-1992)* —tesi doctoral amb què es va doctorar en geografia el 1995 a la Universitat de Barcelona—, explica a EL TEMPS que aquest comportament es justifica perquè "l'enyorança s'alimenta en l'aïllament" i recorda que el major nombre de casals culturals dels andalusos a Catalunya són del tipus "la casa d'Écija", localitats de les províncies de la Baixa Andalusia que no han patit una sagnia emigratòria de la magnitud de Jaén, Granada i Almeria.

El cas de la Feria de Abril, que curiosament la van crear a Sevilla dos catalans, ajuda a explicar el perfil sociològic de l'immigrant andalús a Catalunya. Els andalusos s'han descobert com a tals a



ARXIU / DOMÈNEC UMBERT

Catalunya i han pogut percebre les diferències segons l'origen com si, posem per cas, els catalans de les comarques del sud de Lleida i els del nord de Girona, s'haguessin descobert mútuament en una hipotètica emigració massiva.

La immigració que va arribar a Catalunya procedent d'Andalusia estava formada per gents humils, sense escolaritzar i de "cultura obrera". I aquest és el tret que Martín Díaz destaca per explicar les diferències entre la Feria de Abril de Sevilla i la que es fa a Catalunya. Com que els immigrants andalusos procedeixen d'un nivell social baix, en el context català la festa és "molt més oberta" i lliure de jerarquies. "Tothom hi té accés en igualtat de condicions", diu Martín, contràriament a la que es fa a Sevilla "que és una escenificació perfecta de la societat sevillana, molt jerarquitzada". Martín també posa com a exemple la romeria del Rocío que celebren els andalusos de Huelva i Sevilla a Catalunya, que, a diferència de la genuïna, és "totalment oberta".

Idealitzar Andalusia. Un altre dels trets que Enma Martín destaca com a defintori de la comunitat andalusa a Catalunya és la segregació urbanística. Martín recorda que "l'absència de catalans en els espais habitats pels andalusos" ha perjudicat la integració -i molt més l'assimilació- no tan sols dels originaris, sinó també, en alguns casos, dels seus fills que han desenvolupat una "cultura xarnega que ha tendit a idealitzar Andalusia a pesar que molts d'aquests fills no hi hagin estat mai", diu Martín.

L'antropòloga explica que l'Andalusia imaginària cantada per aquests fills d'emigrants "que han viscut en barris com la Mina o Ciutat Badia" ha estat també una "vàlvula d'escapament" o una catarsi per tal de defugir la realitat frustrant d'unes zones degradades i donar-se una identitat pròpia en un ambient de desarrelament. En aquest sentit, Joaquim Molas, en el pròleg del llibre de Paco Montes, *Memorias*



andaluzas (1980), sobre l'emigració andalusa a Catalunya, ja afirmava que en el futur els fills dels andalusos no conservarien "les essències de la identitat", sinó una mitificació d'aquestes.

Enma Martín pensa que en general hi ha hagut integració dels andalusos a Catalunya perquè, a diferència de l'emigració andalusa a Centreuropa, formada per "homes sols", la catalana va ser més "familiar". D'aquesta manera, els an-

dalusos no han patit gaire el desarrelament, l'aïllament i l'enyor pel retorn. En alguns casos, subratlla Martín, "no tan sols s'hi han establert famílies senceres, sinó que també s'han donat casos de pobles que han emigrat gairebé sencers a un localitat determinada", tot i que puntualitza que la immigració andalusa va ser bàsicament "agroubana" i que va afectar poblacions que tenien entre vint i trenta mil habitants, per la qual cosa "Anda-

La població andalusa es concentra sobretot a l'àrea de Barcelona. Però la seva diàspora s'estén des dels Pirineus centrals (Andorra) fins al País Valencià, tercer lloc de l'estat amb més emigrants andalusos.

Almeria, pionera

El 1920, 3 de cada 10 andalusos emigrants vivien a Madrid, mentre que a Catalunya la proporció no arribava a 2. Durant aquella dècada, els andalusos que havien emigrat a Múrcia per motius laborals, majoritàriament d'Almeria, van començar a imitar els murcians en la seva marxa cap a Catalunya.

Segurament, sense l'anada d'emigrants d'Almeria en aquells anys cap a Catalunya en imitació dels murcians, Madrid hauria rebut en els anys 60 i 70 la massa d'andalusos que al final van acabar arribant a Barcelona. Però la realitat és que a Madrid hi havia, el 1991, uns 300.000 andalusos que, com assenyala Recano, "geogràficament es troben molt disseminats", contràriament a Catalunya, que aquell mateix any ja acollia 861.787 andalusos que, a sobre, es concentraven en determinades àrees.

La imatge mítica de Madrid com un "*rompeolas de todas las Espanas*", segons la famosa frase d'Azana, no s'adiu amb la realitat. Recano, que actualment treballa a l'Institut Nacional de Dades Demogràfiques (INED) de París en una recerca sobre la immigració interior a França, comenta que la immigració que ha arribat a Madrid i localitats veïnes ha estat "sobretot castellana", mentre que Catalunya, especialment Barcelona i la seva àrea d'influència, ha tingut una immigració molt més diversa pel que fa al lloc de procedència.

La comunitat d'immigrants més important que va arribar a Catalunya va ser l'andalusa. Andalusia va viure una diàspora sagnant a partir dels anys 40 que va fer que, el 1975, el 24% dels andalusos visquessin fora de la seva terra. El 1970 Catalunya ja tenia el 52% del total d'emigrants andalusos, xifra que s'ha anat reduint a mesura que han passat els anys, tot i que els 982.956 andalusos que el 1975 hi havia censats van passar a ser 861.787, el 1991, com a conseqüència de la lògica mortalitat de la població més vella i, en menor grau, pel fenomen del retorn. **J. R.**

lusia no ha patit els desequilibris que s'haurien derivat d'una emigració en massa en el medi rural".

Integrar-s'hi. Les dificultats que té "un home sol que treballa a la construcció a Zuric", explica Martín, no són pas una experiència per la qual hagi passat l'andalús resident a Catalunya, que ha estat

arrecerat per una comunitat de paisans. No obstant això, Martín subratlla que els fills dels andalusos han començat a distanciar-se de molts dels trets culturals dels seus pares i que es van integrant en la cultura catalana segons els àmbits de socialització.

Enma Martín distingeix tres fases en el procés d'adaptació o integració dels andalusos a Catalunya. En primer lloc, la que va dels anys 50 fins a les darreries dels 60 i la paralització de la immigració, període en què "van funcionar les xarxes familiars i la companyonia, es van distribuir geogràficament, sovint segons la localitat d'origen, i van anar descobrint la pròpia identitat andalusa". El segon període arrenca el 1977, amb la mort de Franco, l'adveniment de la democràcia i les primeres reivindicacions

La integració dels homes s'ha fet a través del teixit sindical, el de les dones mitjançant la lluita per millorar els barris.

de la identitat andalusa dins el model català, per aquesta raó, segons Martín, "el PSA -Partido Socialista Andaluz- va fracassar quan intentà atiar el sentiment andalús amb imatges folclòriques".

"En aquesta segona fase -explica Martín- és produeix el *boom* de les associacions culturals, que no han estat importants però que en alguns casos han arribat a mobilitzar molta gent en cites puntuals". La tercera fase, i actual, segons Martín, és "la redefinició del paper dels centres culturals segons la varietat de l'oferta", tot i que l'antropòloga subratlla la capacitat de convocatòria del comunicador Justo Molinero, "que té molta audiència entre mestres-

ses de casa andaluses que després fan servir el boca a boca per transmetre la informació".

Nivells d'integració. De la seva banda, Joaquín Recano també reflexiona sobre la integració dels andalusos i parteix del fet que l'andalús que arribava a Catalunya ho feia amb una maleta i poca cosa més. Contràriament als funcionaris i professionals liberals que tenien el lloc assegurat i que arribaven amb una certa prepotència, l'andalús, que majoritàriament tenia un perfil de treballador i sense estudis, començava des de baix, no tenia cap prejudici ni ideològic ni nacionalista, i s'havia de buscar la vida per la qual cosa no es podia automarginar de la societat ni quedar-se aïllat. A banda que fos obert, cordial i simpàtic, les necessitats materials l'obligaven a integrar-se.

En aquest procés d'integració, Enma Martín diferencia entre homes i dones andaluses. La dona immigrant és més receptiva a la cultura autòctona perquè fa la vida en l'àmbit privat i, per tant, "aquí no se li plantegen conflictes culturals". Però l'andalús ha sortit a l'espai públic, a treballar, i això ha pogut crear conflicte si algun cop s'ha sentit inferior. En aquest sentit, l'antropòloga andalusa subratlla que si bé "l'andalús ha pogut patir el rebuig, alhora ha estat més permeable a l'altra cultura o cultures en contacte". Segons els estudis que Enma Martín ha fet del col·lectiu andalús a Catalunya, mentre que la integració dels homes s'ha fet majoritàriament a través del teixit sindical, la de la dona s'ha fet mitjançant la lluita per la millora dels barris.

D'altra banda, i pel que fa a la integració mitjançant la llengua, Recano apunta que contràriament a altres comunitats d'immigrants amb més consciència espanyolista, els andalusos ho han vist generalment com un tret de superació dels seus fills. De totes maneres, Recano apunta que, en general, els emigrants espanyols tenen moltes dificultats a l'hora d'aprendre altres llengües i deixar d'usar la pròpia. Així, recor-

da que, segons alguns estudis fets a França, els fills dels immigrants espanyols són els que coneixen millor i usen amb més freqüència la llengua dels seus pares, en un percentatge del 92%.

Mites i valors. Enma Martín posa l'èmfasi en el fet lingüístic i explica que els emigrants andalusos van partir sense saber on anaven: "Desconeixien que es parlava una altra llengua i que hi havia una altra cultura." Per regla general no deien que venien a Catalunya, sinó a Barcelona, tot i que molts anaven a parar a zones llunyanes de la capital catalana.

Els andalusos, però, no tan sols van marxar per la situació econòmica en el camp andalús a la postguerra. Per bé que la situació del camp era d'explotació per part dels cacics i que l'economia es va anar "capitalitzant" –i, per tant, es va anar introduint la maquinària–, Recano afirma que els sentiments ideològics i l'experiència de la guerra també van influir en algunes decisions.

En aquest sentit, Recano considera que Catalunya i Andalusia havien tingut un tret semblant durant la primera part del segle XX: la implantació de l'anarquisme. Recano també explica que va haver-hi emigrants que es van decidir per Catalunya perquè encara, després de la guerra, tenien la imatge que Catalunya era la part més liberal de tot l'estat, idea compartida per molts andalusos que havien estat a Catalunya durant la guerra civil.

Pel que fa als valors amb què els andalusos s'han identificat a Catalunya, Enma Martín destaca com a més important el valor del treball: "Ser propietaris, tenir un sou fix i no haver de patir la humiliació de ser contractat en la plaça del poble com si fossin serfs." Tant Enma Martín com Joaquín Recano coincideixen a dir que els emigrants que van sortir d'Andalusia, com la majoria dels qui emigren siguin d'on siguin, acostumen a respondre al perfil de "jove i emprenedor", i aquest ha estat un capital del qual s'ha beneficiat Catalunya. Els an-



El capital humà que va arribar a Catalunya no té res a veure amb la imatge de l'andalús "mandrós i despreocupat".

dalusos que han sortit eren persones que, tot i ser de les classes més desfavorides, tenien "molta iniciativa", diu Recano, que subratlla el gran capital humà que va arribar a Catalunya i que no té res a veure amb la imatge típica de l'andalús com a persona "mandrosa i despreocupada".

El 1991, dels 10.625.874 habitants dels Països Catalans (tret de Catalunya Nord), el 10,9% ha-

vien nascut a Andalusia. Aquell any, Catalunya concentrava el 49,6% dels andalusos de naixement que vivien fora d'Andalusia; el País Valencià, el 13%; i les Illes Balears, el 4%. I tot i que la freqüència d'arribades ha disminuït radicalment, Catalunya ha continuat essent el lloc de destinació preferit pels andalusos que surten de la seva terra. Així, entre el 1988 i el 1994, el 30% dels fluxos migratoris que afectaren Catalunya, tant pel que fa a arribades com a sortides, es van fer amb Andalusia.

Recano recorda que, entre el 2006 i el 2010, el gruix més important dels andalusos de Catalunya estarà jubilat i la majoria ja farà més de 40 anys que viuen fora del seu lloc d'origen. N'hi ha que han tornat a la seva terra perquè s'han quedat sense feina o per passar-hi la tercera edat. Però la majoria ja no hi tornen ni hi tornaran si no és de vacances.

Jaume Risquete

Una imatge de la Festa del Roclo a Montmeló (Vallès Oriental), que és de les més multitudinàries dels andalusos al nostre país. L'absència de catalans en els espais habitats pels andalusos, segons l'antropòloga Enma Martín, ha perjudicat la integració –i molt més l'assimilació– no tan sols dels originaris, sinó també, en alguns casos, dels seus fills.